

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Özgün Karakter ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışına Ontolojik Bir Yaklaşım

An Ontological Approach to the Conservation Conception of the Authentic Character and Cultural Heritage of Traditional Settlement Patterns in Turkey

Feray Koca

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Muğla

ÖZ

Bir yerleşimin eşsiz form ve örüntüsü, özgün karakteri, o toplumun kültürüne göre yerleşimle içinde yaşayanlar arasındaki diyalektik etkileşim sonucunda şekillenmiştir. Toplumlar ve kültürleri değiştikçe, toplumların ortaklaşa ürettikleri kararların sonucu olan yapı çevre de dönüşmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte kentler yeniden üretim mekanı haline gelmiştir. Bu durum hem toplumların ayrışmasına neden olmuş hem de geleneksel yerleşmeleri dönüştürmüştür. Modernleşmenin akılcı ve standartlaştırıcı mekansal uygulamaları çoğunlukla geleneksel yerleşmelerin doğal ve kültürel değerlerini yok ederek özgün karakterin ve örüntünün zaman içinde kaybolarak dönüşmesine neden olmuştur. Böylece, geleneksel yerleşmelerin mevcut örüntüsünün, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının tarih içindeki anlamlı rolü ile vurgulanarak korunması kentsel planlama açısından önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Türkiye’de geleneksel yerleşim örüntüleri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren modernizasyonla gelen ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucu farklı yaşam biçimlerine, yerleşim pratiklerine ve yapılaşmalara açık hale gelmiştir. Zaman içinde geleneksel yerleşim örüntülerinin görsel olduğu kadar, sosyo-mekansal ve kültürel karakteri kaybolmaya başlamıştır. Bu makalenin amacı, öncelikle, kültür ve fiziksel çevre arasındaki etkileşimi ontolojik yaklaşımla ele alarak karakter ve kültür mirası kavramlarını açıklamaktır. Sonrasında, modernitenin ontolojik kabulü ihmal ile başlayan sosyo-mekansal bozulmaların geleneksel yerleşim örüntülerinin varlığı üzerinde yarattığı sıkıntıları, Türkiye’deki modernizm ile dönüşen kentsel yaşam dinamiklerine paralel olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Özgün karakter ve kültürel mirasın korunması anlayışı kentsel planlama ve tasarım disiplinlerinin sağladığı temel birikimden yola çıkılarak ontolojik bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Koruma; kültürel miras; ontoloji; özgün karakter; varlık.

ABSTRACT

The unique form and pattern, and authentic character of a settlement are shaped as an outcome of a dialectic interaction between the inhabitants and the settlement, according to the culture of the society involved. As societies and their cultures change, the built environment, the outcome of the collectively produced decisions of a society, is adapted. With modernization, cities became spaces of re-production. This situation has led to the disorientation of society and the transformation of traditional settlements. The imposition of standardized spatial implementations of the modernist rationale has commonly generated transformation of the authentic character and patterns of the traditional settlements vanishingly in time by destroying the existing natural and cultural values. In this respect, the conservation of the existing patterns of traditional settlements, composed of their socio-economic and cultural structures, by highlighting their meaningful role in history, has become a significant issue in the discipline of urban planning. In Turkey, traditional settlement patterns have been subjected to the effects of a divergence in life styles, settlement practices and building processes as a result of economic and technological developments of modernization that have occurred since the mid-20th century. In time, the socio-spatial and cultural characters of traditional settlement patterns, as well as their visual characters, have begun to disappear. The aim of this article is, initially, to explain the concepts of authentic character and cultural heritage by approaching the interaction between culture and the physical environment from an ontological perspective. Later, the article puts forth the inconveniences of the “beings” of traditional settlement patterns, generated by socio-spatial breakdowns that stem from a disregard for ontological assumptions due to modernization, in conjunction with changing dynamics of everyday urban life in Turkey. It evaluates the conservation conception of the authentic character and cultural heritage of settlements, on the basic tenets of the disciplines of urban planning and design, in terms of an ontological approach.

Keywords: Conservation; cultural heritage; ontology; authentic character; being.

Geliş tarihi: 31.08.2014 Kabul tarihi: 31.07.2015

İletişim: Feray Koca.

e-posta: feraykoca@mu.edu.tr

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca, kentleşmeyle gelen değişimler toplumlara ait sosyal, kültürel ve çevresel niteliklerin temel belirleyicileri olmuştur. Bu değişimler, geleneksel yerleşimlerin sosyo-mekansal dönüşümüne neden olurken, özgün değer ve niteliklerin anlamlarının değişmesini de tetiklemiştir. Bu değişimlerin etkilerini çözümlenip ortaya koyabilmek, yerleşmelerin özgün sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapısını ve bu yapıyı oluşturan anlamlı bileşenleri çözümlenmeyi gerektirmektedir. Bu da, yerleşimlerin varlık nedenini anlamayı gerektirir.

Kuşkusuz, dönüşen yerleşimlerin sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapıları bireylerin doğayı ve çevreyi algılamasıyla yakından ilişkilidir ve insanların çevreyle olan etkileşimine göre değişiklik gösterir. İnsanın çevreyle olan etkileşimi ise algısal ve bilişsel süreçleri içerir. Bu nedenle, yerleşmeler kullanıcı gruplarının yani toplumların tercihleriyle karakterize edilirler. Kısaca, yerleşimler ortak bir kültürü ve sosyal bir yapıyı paylaşan toplumların karakterize ettiği coğrafi alanlardır. Bu coğrafi alan içinde toplumlar fiziksel çevrenin kompozisyonuna ve sosyo-kültürel yapısına bir anlam atfederler. Bu anlam yerleşmelerin karakterini oluşturur.

Karakter bireye özgü bir algıdır ve her bireye göre değişiklik gösterebilir. 'Karakter' terimi görsel imajdan çok sosyo-kültürel bir oluşumu tanımlar. Yerleşmelerin karakteri, kültürel değişimlere göre toplumdan topluma değişim gösterebilir. Genelde, yerleşim karakteri, yerel halk tarafından tanımlanan ve nesillerce kabul gören ve toplumdaki bireylerin sosyalleşmesini sağlayan yaşam tarzını, kültürel aktiviteleri, tarihi ve estetik özelliklere dair değerleri ve anlamları içerir. Aynı zamanda, toplum ile fiziksel çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucu oluşan yerleşim örüntüsü, yerleşimin karakterini betimler. Halkın ortak kimliği ile oluşturulmuş değerler ve anlamlar, bilgi, gelenek ve görenekler, bir nesilden diğerine aktarılacak kültür mirası oluşturur ve yerleşim örüntüsünü meydana getirir (Oliver, 1989;49). Bu etkileşim bir bütün halinde incelendiğinde; yerleşimlerin devamlılığının sağlanması, yerleşimlerin sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapısını tanımlayan varlık nedeninin korunması ile mümkün olacağı anlaşılmaktadır (Günay, 2009;151-152).

Özgün bir kültürün göstergesi olan geleneksel yerleşim örüntüleri, özgün karakterini ve varlık nedenini nesillerden nesillere aktarabildiği sürece kültür mirası olarak kabul edilmiştir (Oliver, 1989; 149). Burada 'geleneksel' kelimesi ile geçmiş yüceltme amacı güdülmemiştir, onun yerine toplum belleğinde ortaklaşa olarak üretilen, o yeri 'o yer' yapan ve aidiyet duygusu yaratan değerlerin, anlamların önemine vurgu yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca, geleneksele karşı modern gibi bir kavramsal kutuplaştırmaya (Bozdoğan, 1998;138) gidilmeden, araçsal akılçılık anlayışının egemen olduğu modernitenin, geleneksel olarak tanımladığımız yerleşimlerin varlık nedenine teh-

dit oluşturan unsurları irdelenmiştir. Bu kapsamda, geleneksel yerleşim örüntülerinin geçmişten gelen ayırt edici karakterini ve anlamlı bütünlüğünü korumasına engel olan modernleşme ile dönüşen kentleşme olgusu ele alınmıştır.

Modernleşme ile birçok geleneksel yerleşim ya terkedilerek yok olmaya bırakılmış ya da kentsel dönüşüm, yayılma baskısı ve yanlış politikalar sonucu değişim yaşamıştır. Zaman içinde edindikleri tarihsel rolü kaybolmuş ve özgün karakterini oluşturan ortak şuur erozyona uğramıştır. Bu durum, alan kullanımı ve varlık nedeni arasında çelişkileri doğurmuştur. Bu nedenle, geleneksel yerleşim örüntülerinin ayırt edici karakterini tanımlamak, koruma pratikleri açısından değerlendirildiğinde bir anlamda yerel olanı keşfetmek ve bu yerleşimlerin varlık nedenini ortaya koymak olacaktır.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakterinin ve kültürel mirasının korunması sorunsalını ortaya koyma doğrultusunda, bu makale kültür, karakter ve fiziksel çevre ilişkilerini ontoloji üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, kültür mirası kavramı ve kültür mirasının korunması olgusuna, anlamların (varlık nedeninin) devamlılığı açısından açıklama getirmektedir. Bu kuramsal yaklaşımı takip ederek Türkiye'de geleneksel yerleşim örüntülerinin dönüşen özgün karakterini ve kaybolmaya başlayan kültür mirasını, kentsel yaşam dinamiklerine bağlı olarak modernitenin ontolojik kabulü ihmal eden yapısı üzerinden değerlendirmektedir.

Kültür, Karakter ve Fiziksel Çevre

Belirli bir yerleşimde, doğal ve sosyo-kültürel olgunun algılanması, insan ve çevre etkileşimin bir biçimidir ve bu yerin bir karakterle tanımlanmasına öncülük eder. Bu yerleşimler belli bir dönemde belli bir kültürü ortaya koyar. Aynı zamanda, farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamlar taşıyabilirler. Kültür, karakter ve fiziksel çevre ilişkisi üzerine sosyal, çevresel ve kentsel literatürde farklı (algısal, davranışsal, ekolojik, evrimsel, varoluşsal, yapısal vb.) teorik yaklaşımlar vardır. Pozitif bilimlerde ortaya çıkan bireyci, davranışsal, yapısal ve psikolojik yaklaşımlar genellikle ya fiziksel çevreyi ya da toplumu dışlamaktadır. Yapısal yaklaşımlar bir dış dünyanın varlığını ortaya koyarken; bireyci yaklaşımlar, bireyi sadece kendi davranışları, ihtiyaçları ve hisleriyle değerlendirmiştir. Toplum, içinde bulunduğu dünyadan bağımsız düşünülmemiştir. Davranışsal yaklaşımlarda; kültür nosyonu anlamları, değerleri ve fiziksel nesnelere tanımlamak için genel bir süreci sağlayan idealist bir yolla üretilmiştir. Bu yaklaşımlar gerçek sosyo-fiziksel problemleri kendi varlık koşullarından soyutlama eğilimindedir ve esnek olmayan bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu makale, varlığı soyutlamadan, içinde yaşadığımız dünyayı dışlamadan, fiziksel çevre ile insanın etkileşiminin anlamlı bir varoluşun temeli olduğunu savunan ontolojik bir yaklaşım üzerinden tartışmayı sürdürecektir.

Hegel'e (2001; 65–80) göre çevre, insan kullanımı döngüsünde tarihsel bir üründür. Döngü ile kültüre vurgu yaparken, tarihsellik ile bir ilerleme ve değişimden bahseder. Dünyanın kültürel taleplerle şekilleniyor olması, bu taleplere cevap verme ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu nedenle kültür, karşılıklı etkileşim ve değişim halindedir. Kültüre dayalı insan müdahalesi ve deneyimleri, fiziksel çevre üzerinde sürekli bir uyum ve adaptasyon etkisine sahiptir (Hegel, 2001; Gadamer, 1976). Ruhun özünün bu uyum ve adaptasyon etkisi sonucu fiziksel çevreyi dönüştürme kapasitesi ise aidiyet duygusunun yaratılmasını sağlar.

Varlık bilimci Heidegger (1993; 38), geleneksel düşüncedeki değişmez, evrensel değerler bütününe sahip ve geçmişin bilgisine bağımlı kültür anlayışını reddederek, kültürün bağlam-bağımlı olarak toplumların etkileşimi içinde evrildiğini kabul eder. Heidegger'e (1999;5) göre, 'Dasein' (bir yerde var olmak) toplumun pratikleri ve paylaşımlarına göre kültürel ve tarihsel bir bağlamda varlığın somut bir ifadesidir. İnsanlar aynı ortam içinde birbirleriyle paylaşım içindedir. Tecrübeleri ve pratikleri nesnenin varlığını ve varlık nedenini nasıl anladıklarını belirler. Bu anlayış doğrultusunda insanların doğayla ve birbirleriyle olan etkileşimleri kültürü oluşturur.

Kültür yavaş değişimler karşısında durağan kalamaz ve evrim geçirir; teknoloji gibi hızlı değişimler sürecinde ise kültür, varlığını koruma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Heidegger'e (1992; 14) göre; zaman, değişip adaptasyon sağlarken varlık nedenini de koruyabilen varlıkları besler, ancak bu şekilde bütün değişimler zamanla yerleşir, kalıcı olur. Teknolojik gelişmelerle beraber, günlük yaşamın monotonluğu geçmişin ne olduğunu göremeyen günümüzün geçiciliği ile yüz yüze gelmiştir. Akılcı düşüncenin ürünü olan teknolojik gelişmeler insanın doğa üzerindeki kontrol ve değişim arzusuyla ortaya çıkmıştır. Heidegger (1973;285), teknolojiyi 'bir düzen peşinde olan insan aktivitesi' olarak açıklar. Ona göre varlığı teknolojik olarak anlamak, sadece doğa ve kültür üzerinde değil aynı zamanda insan aklı ve anlama yeteneği üzerinde kayıp ve zarara neden olacaktır. Bu durum insanın kendi çevresini ve kültürünü çerçevelemesiyle¹ sonuçlanmaktadır. Kültürün bir çerçeve içerisine sokularak sınırlandırılması insanda kaçınılmaz olarak bulunduğu çevreye karşı yabancılaşma ve yersizlik hissi uyandıracaktır.

Mimar ve görüngü bilimci olan Norberg-Schulz (1974); kültürü, insanın çevrede oluşturmaya çalıştığı düzen olarak tanımlar. Bu düzen içinde insanın uyumlanması fiziksel çevreyi anlamasını sağlar. Norberg-Schulz (1980; 5–8) bir yerde yaşayanların aidiyet duygusunun, deneyimlerinin ve uygulama-

larının o yeri oluşturduğunu belirterek, yerleşimlerin sosyal ve kültürel varlıklardan oluştuğuna vurgu yapar. Her yerin bir ruhunun (genius loci) olduğunu ve bir anlam taşıdığını belirtir. Bu ruh, toplumların yerle olan kültürel etkileşimin ifadesidir. Yerler; insanların ortak deneyimlerinin, isteklerinin ve pratiklerinin sonucu bir karakter ve sembolik bir anlam kazanır. Yerleşimlerin geleneksel örüntüsü, yerlerin ayırt edici sembolik anlamını oluşturur ve kültürel süreçlerin fiziksel çevre ile olan ilişkisini ortaya koyar (Jivén ve Larkham, 2003; 70).

Kent morfolojisi alanından Conzen (1960, 2004)'e göre, kültür ve karakter bir yerin formu ve tarihi ile yakın ilişkilidir. Zaman içinde her yer, toplumun bugünkü ve geçmişteki eylemlerini, paylaşılan değerlerini yansıtan kendine özgü ruhunu, kültürünü ve tarihe dayalı karakterini kazanır. Geleneksel yerleşimler de toplumun ruhunun nesnelleştirilmiş halidir ve bu nesnel doku yıllarca farklı katmanların üst üste gelmesiyle oluşsa da, geçmişin izlerini taşır ve kendine özgüdür (Conzen, 1960; Conzen, 2004).

Cullen (1961); 'Townscapes' kitabında özgün yerleşmelerin modernizmin yeni tasarım uygulamalarıyla nasıl karaktersizleştirildiğine ve mekan algısının nasıl yok edildiğine dikkati çeker. Toplum içinde etkileşime dikkat çekerek yerleşimleri 'ilişkilerin sanatı'² olarak tanımlar ve yerlerin ayırt edici özelliklerine ve değerlerine vurgu yaparak çevreyi oluşturan bütün elemanların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

Deneyimlerimiz ve paylaşımlarımızın ürünü olan yapıyı çevrenin yüzyıllarca insanlar tarafından belli bir dil kullanılarak üretildiğini ve insan yaşamına bir düzen ve tutarlılık getirdiğini açıklayan ünlü mimar Alexander (1979;167–210), mekanın sürekliliğinin, yaşayan farklı örüntülerin güçlü bir aidiyet duygusu yaratmak ve anlamlı bir bütünü oluşturabilmek için bir araya gelmesiyle mümkün olacağını belirtir ve 'örüntü dili'³ kavramını ortaya koyar. Buradaki 'örüntü', dünya içinde var olan⁴ eylem ve mekan birlikteliğidir. Örüntüler sistemi bir dil gibi fonksiyon gösterir ve her kültürde ortak bir örüntü dili oluşturulabilir. Her örüntü, varlığı oluşturmak için ne yapmamız gerektiğini tarifleyen ilişkiler kuralıdır (Alexander vd., 1977; Alexander, 1979). Benzer şekilde, Lozano (1990; 37–55), örüntüleri, bir toplumun dünya içinde kültürel hareketlerinin ve uygulamalarının bıraktığı izler olarak tanımlar ve bütünsellikten öte bir sürekliliğin parçası olduğunu ileri sürer. Bu yüzden; örüntülerin, görsel varlığın kompozisyonundan değil varlığın etkileşim dünyasından ortaya çıktığını açıklar. Alexander (1979; 225–276), örüntü dilinin ancak toplum tarafından paylaşıldığında, yaşayan bir mekan elde edilebileceğini öne sürer. Endüstriyel

¹ Heidegger'e göre teknoloji varolanı çerçevelemekte (enframing) yani akılcı düşünce sonucu var olanın üstünü örtmekte ya da tüketmektedir.

² 'the art of relationships'.

³ 'a pattern language'.

⁴ Alexander (1979, s. 181) 'in the world' tanımı ile -yani dünya içinde var olduğu açıklaması ile- Heidegger'in varoluş felsefesine gönderme yapmıştır.

devrim sonrasında, örüntü dilinin halkın paylaşım dili olmaktan çıkıp teknolojinin kontrolüne geçtiğini ve bu zamandan sonra toplumun mekan oluşturmadaki dilinin en aza indirilerek yok edildiğini açıklar. Bu nedenle, yaşayan bir mekan yaratmak için ortak bir dilin kullanımının şart olduğunu belirtir.

Beşeri coğrafyacı Tuan (1977) ise, fiziksel çevreyi orada ortak bir yaşamı paylaşan toplumların hislerinin, düşüncelerinin ve imgelerinin nesnelleşmiş hali olarak görür. Yerleşimlerin, bireyin toplum içindeki sosyal rolünü ve ilişkilerini anlamamızda bize olanak sağladığına işaret eder. Bütün yerleşim örüntülerinin bir sosyal düzeni ve işlevsel uygunluğu ortaya koyduğunu belirtir. Tuan (1974), 'Topophilia' ile insanla yer arasındaki duygusal bağı, bir yerde olma ve oraya bağlı olma hissini ortaya koyma doğrultusunda varoluşçu bir felsefe benimsemiştir. O da, modern toplumların bir kültürün değer ve anlamlarını nesnelleştirmek konusunda fiziksel çevreye daha az bağlı olduklarına işaret eder.

Yerleşimlerin karakterleri, buldukları coğrafyanın koşullarından ve gerektirdiklerinden bağımsız da düşünülemez. Kültür bileşeni, o coğrafyanın tarihinin bir parçasıdır. Toplumların tarihi, karakterinin ve kimliğinin oluşumu, çevresel koşullara ve mekana bağlıdır. Örneğin balıkçılık yapan bir toplum ancak balık tutmanın mümkün olduğu bir coğrafyada yaşamaktadır ve yaşam mekanını da ona göre şekillendirmiştir. Yaşama tutunabilmek için toplumlar bütün aktivitelerini çevresel koşullara adapte olacak şekilde geliştirmişlerdir (Arntzen, 2001; 38). Yerin sağladığı koşullar doğrultusunda hem çevre hem diğer bireylerle etkileşim içinde ortak bir tutum sergileyen ve zamanın değişken koşullarına adapte olabilen toplumlar kendi özgün karakterlerini oluşturabilmiş ve sürdürebilmişlerdir.

Farklı alanlardan kültür ve fiziksel çevre üzerinde yorumları incelediğimizde, varoluşçu yaklaşım, yerin özgünlüğüne ve önemine vurgu yaparak yerin varlık nedenini ortaya koymayı hedeflemiştir diyebiliriz. Çünkü; yer, insanın dünyada varoluş biçimini temsil etmektedir. Bu bağlamda, yerlerin özgün nitelikleri ve anlamının devamlılığının sağlanması ve karakterinin korunması önem kazanmaktadır. Bu da, kültür varlıklarının özgün değerlerinin ve niteliklerinin özünün (doğasının) yani varlık nedeninin korunması düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Korunarak nesilden nesile aktarılan anlamlar ve değerler, 'kültürel miras' kavramını tanımlar.

Kültürel Miras

Miras, geçmişten gelen bireysel ve toplumsal olan her şeyi tanımlar ve kimliklerin bir sunumudur. Genelde, ortak bellek için gerekli değerli bir kaynak olarak kabul edilir. Kültürel miras ise bir toplumda birikim haline gelmiş farklı yaşam biçimlerinin ve alışkanlıkların, değerler ve anlamlar olarak sunumudur. Bu bakımdan kültürel miras, tarihin sürekliliğini sağlar.

Her kültürel değer, aynı zamanda bir tarihi değerdir ve tarihsel önemi yoksa kültürel değeri de olamaz (Bademli, 2006; 5).

Anlam, kültürel mirasın, kimliğin ve karakterin oluşumunda en temel zorunluluktur. Bireyler kendilerini anlamlı buldukları bir kimlikle tanımlarlar ve toplum içinde birbirleriyle ve çevreyle etkileşim içinde ortak bir kimlik üretirler. Toplum içinde bu ortak kimlik, bir kültürü diğerinden ayıran önemli bir bileşendir (Arizpe, 2004, 131). Kültürel kimlik bir takım paylaşılmış anlamları da içerir. Bu anlam, o çevrede yaşayan insan grubu tarafından paylaşılan ortak bir tarihin etrafında oluşmuştur (Gorp ve Repes, 2007; 408). Belli bir yerleşimde bireylerin bilişsel ve normatif değerleri, paylaşılan ortak bir tarih çerçevesinde de birleşince nesiller boyunca süren/ sürdürülen kültürel bir miras yaratır. Bu kültürel miras -farklı dönemlerde farklı anlamlar taşısa dahi- toplumda herkes için bir anlam taşıdığı için sürdürülebilir ve devamlılığı vardır (Oliver, 2006; xxv). Bu bakımdan, sürekli değişim içinde olan bir dünyada, kültürel mirasın korunmasının ancak anlam ve o anlamı oluşturan değerlerin özünün korunmasıyla mümkün olacağı görülmektedir.

Kültürel Mirasın Korunması

Bütün koruma çalışmalarının özünde, kültürel değerlerin ifade biçimi vardır, bu nedenle, koruma süreci derin kültürel çıkarımlara önyak olmuştur. Bu çıkarımlar; anlamları, karakteri ve kimlik değerlerini içerir. Her kültür kendi özgün gelenek ve göreneklerini yarattığından, bu kültürlerin ürünü varlıklar ve değerler benzer değildir ve özdeş kabul edilemez. Bu ayrımlar, kimlik ve karakterin oluşmasını sağlamaktadır.

Kültürel mirasın korunmasının temelinde; anlamların, karakterin ve kimlik değerlerinin korunması yatmaktadır. Bu değerlerin gelecek nesillere aktararak devamlılığının sağlanması, geçmişle bugün arasındaki bağların sağlam kalmasını sağlayarak aidiyet duygusunu canlı bırakacaktır. Buradaki anlam, kendi içinde bir düzeni ve çeşitlilik içinde görünen nesnelerin ve olguların birbiriyle olan ilişkiler bütünüdür ifade etmektedir. Bu kendi içinde tutarlı ve sürekli ilişkiler bütünü içinde, insanlar kendi varlık nedenlerini bulabilecekleri bir bağlam yaratırlar (Arntzen, 2001; 33). Aidiyet duygusuyla yaratılan bu bağlam, korumanın gereklerini de kendi içinde belirleyecektir.

Korumanın gereği, geçmişle bugün arasında bağın sarsılmaya başladığı ve kelime anlamı ile sadece 'şimdiki zamanı' temsil eden modernizmin yıkıcı etkilerinin görülmeye başladığı bir dönemde anlaşılmıştır. Dünyada koruma hareketleri, doğal ve kültürel mirasın kıymetli ve eşsiz kaynaklarının teknolojinin dönüştürücü hızı karşısında yok olmaması ve sürdürülebilmesi amacıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Koruma olgusu, ilk olarak 1933 yılında Atina Sözleşmesi ile gündeme alınmıştır. 1954 yılında Avrupa Kültürel Konvansiyonu imzalanmıştır. 1956 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) arkeolojik kazılara ilişkin uluslara-

rası ilkeler belirlerken, 1962 yılında peyzaj ve sitlerin estetik özellikleri ve kimliklerinin korunmasına yönelik öngörülerde bulunmuştur. Kültürel sitleri, yerleri, yapıları ve değerleri korumak için yeni politikalar üretilmiştir. 1964 Venedik Tüzüğü ile korumanın tekil yapıyla kalan sınırları genişletilerek geçmişin izlerini taşıyan her tür kentsel ve kırsal dokunun, tarihsel gelişmeyle kültürel anlam kazanmış varlıkların korumaya dahil edilmesi konusunda gelişmeler yaşanmıştır (Günay, 2006; 5–6). 1972'de eşsiz değere sahip doğal ve kültürel mirası korumak için UNESCO Dünya Mirası Listesi oluşturulmuştur. UNESCO'nun 2011 yılında yaptığı düzenlemelerle, bağlayıcılığı olmayan ancak yönlendirme amacı içeren Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramına Yönelik Tavsiye Kararı alınması yönünde teklif getirilmiştir (Aksoy ve Ünsal, 2012; 7). UNESCO kriterlerine göre; miras, fiziksel çevre olduğu kadar düşünceleri, sözlü gelenekleri de içerebilir. Bu kararlar doğrultusunda kültürel miras kavramının içeriği genişletilmiştir.

Türkiye'de koruma çalışmaları ilk olarak 1869, 1874 ve 1884 yıllarında Asar-ı Atike Nizamnameleri (Eski Eserler Tüzükleri) ile başlamıştır. Miras ve kültür varlığı gibi kavramlar ancak 20. yüzyılın ortalarında literatüre girmiştir. 1930–1935 yılları arasında Belediyeler Kanunu, Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye İstimlak Kanunu gibi kanunlar ile kentlerin sağlıklı, temiz ve modern kültürün örneği olacak şekilde gelişmesi için ilk adımlar atılmıştır. 1980'lere kadar planlama anlayışına hakim olacak bu yasalar, geleneksel kentlerin dokularıyla uyumlayacak gelişmelere doğru uzanacaktır (Dağistan Özdemir, 2005; 21). 1973 yılında Eski Eserler Yasası, 1983 yılında ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı kabul edilmiştir.

Koruma hareketlerinin gelişim sürecinden anlaşılacağı üzere, koruma öncelikle somut varlıklar üzerinden başlamıştır. Zaman içinde somut olmayan varlıkların ve mirasın korunması da bir gereklilik olarak görülmeye başlamıştır. Fakat koruma kavramı halen birçok ülkede anıtsal yapıların korunması düzeyinde kalmıştır. Geleneklerin, göreneklerin, düşüncelerin, yaşam biçimi ve onun getirdiği ritüellerin kültür mirası kapsamına girmesi zaman almıştır ve halen almaktadır. Bu durum akılcı düşünce tarzının egemen olduğu bir dönemde koruma algısının sadece gözlenebilen varlıklar üzerinden geliştirilebildiğini, varlığın özüne yönelik koruma düşüncesinin gelişiminin geciktiğini göstermektedir. Ontolojik yaklaşım, somut ve somut olmayan değerlerin birbirinden bağımsız ele alınamayacağını, hepsinin bir ilişkiler sanatı sonucu üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle; sadece somut olanları korumak, içi boşaltılmış ve soyutlanmış bir mekanı korumaktan farklı olmayacaktır. Bazen; kültürün sahip olduğu gelenek görenek ve değerler kayıt altına alınabilmektedir, fakat sahip olduğu anlam anlaşılabilir kalmamaktadır; bu ise toplumların davranış yapısında ve gizemli geleneklerinde ifade bulabilmektedir (Oliver, 2006; xxv). Bu açıdan somut olmayan mirasın korunmasının ancak sahip oldu-

ğu anlamın ve varlık nedeninin anlaşılması ve sürdürülmesi ile mümkün olacağı, koruma pratikleri açısından üstünde önemle düşünülmesi gereken bir konu haline gelmektedir.

Özgün kimlik değerleri ile toplumların yaşam ve aktivitelerine yön vermiş geleneksel yerleşim örüntülerinin anlamlı bir bütün halinde korunması konusu, henüz tam bir netliğe kavuşmamıştır. Dünya Mirası Listesi içinde de tam olarak yerini bulamamıştır. Dünya Mirası yaklaşımı, genellikle global öneriler getirme ve uluslararası kararlar alma yolundadır ve kendi özgün değerleri ve kültürel oluşumuyla değerlendirilmesi gereken alçakgönüllü birçok kültür mirası örneğini dışlamaktadır. Ayrıca, koruma yasaları çoğu zaman, yaşam tarzının devamlılığını sağlamaktan ziyade geleneksel bir yapıyı, yerleşimi ya da örüntüyü zaman içinde dondurma eğilimindedir. Bu yaklaşım, mimari mirasın ele alınmamış bir yönünü ya da eşsiz bir özelliğini genellikle turizme teşvik amaçlı korumaktadır. Çekici olan değerler modern teknoloji, ticaret, iletişim ve kentleşme ile ilişkilendirilerek sermaye haline getirilmeye çalışılmaktadır (Oliver, 2006; 284).

Alexander (1979;525–528), geçmişin yerleşimlerini olduğu gibi yeniden yapamayacağımızı ama geleneksel yerleşimlerin örüntü dilinde bulunan düzen ve çevresel tutarlılığı devam ettirebileceğimizi belirtir. Whitehand ve Gu (2010; 1950) benzer şekilde koruma anlayışının, birkaç yapıyı olduğu gibi korumaktan öte, mekan algısının sağlanması için yerleşimin tarihsel rolü ile karakterinin vurgulanması gerektiğini belirtir.

Somut ve somut olmayan kültürel varlıklar ve bu makale kapsamında ele alınmış olan geleneksel yerleşim örüntüleri, teknoloji tarafından yönlendirilen kentsel gelişmelerle bozulmaya doğru gitmektedirler. Sorunun kökeninde modernleşmeyle birlikte büyüyen kentleşme olgusunun, geleneksel yerleşmelerin özgün karakterini ve örüntüsünü değiştirmesi ve orada yaşayanların kültürel alışkanlıklarını dönüştürmesi yatmaktadır. Bu dönüşümler, hala yaşayan örüntülerin formlarını, alan kullarımlarını değiştirmekte, ortak şuurda da bir erozyona neden olmaktadır. Modernleşmenin etkileri, Türkiye'nin geleneksel yerleşim örüntülerinde de bozulmalara neden olmuştur. Makalenin bundan sonraki bölümleri, modernite sonrası Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakterini ve kültürel mirasını koruma anlayışımızı ontolojik bir yaklaşımla değerlendirecektir.

Modernite sonrası Koruma Anlayışı ve Türkiye'deki Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Dönüşen Karakteri, Kaybolan Kültürel Mirası

Bu makalede, 'Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntüleri' ifadesi ile modernizm dönemine kadar varlığını yüzyıllardır sürdüren ve Anadolu'daki kentlerin birçoğunu yapılandıran, onlara genel silüetini ve karakterini kazandıran oluşumlardan

bahsedilmektedir. Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntüleri, fiziksel barınmanın ötesinde orada yaşayanlar için farklı ilişkilerin ve etkileşimlerin yaşandığı mekanlar bütünü olmuştur. Ortaklaşa üretilen bir kültür ve ürünleri paylaşılmış, mekanlar bu kültüre göre şekillenmiştir. Yerleşimlerin karakteristiğini oluşturacak olan izler samimi yaşam tarzının ve ilişkilerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin oluşturduğu mekan evde olma hissi, aidiyet duygusu ve mekansal süreklilik algısı yaratır. Her mekan birbirine bağlıdır, orada yaşayanlar için anlam ifade eder ve varoluş nedenini belirler.

Tarihsel perspektiften baktığımızda, Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntülerinin yaklaşık 3000–5000 yıllık bir döneme hakim yerleşim modeline ve yaşam biçimine sahip olduğunu görürüz. 18. yüzyıldan daha öncesine ait yerleşimlere ait bilgilerimiz sınırlı olsa da, geleneksel yerleşim ve örüntüleri teknolojinin artan ivmeyle gelişmesine kadar çok fazla değişmeden varlığını sürdürebilmiştir diyebiliriz. Radikal değişimler modernleşme sürecinde özellikle teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ve kapitalist toplumsal örgütlenmenin her şeye yön verdiği 20. Yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda yaşanmıştır. Kentleri birer nesne haline getiren kapitalist sistem ile ilişkiler toplumlar tarafından değil, sermaye tarafından tekrar üretilmeye başlamıştır. Karlılık esasına göre devamlı evrilmeye başlayan kentler, geleneksel olanın yerine yaşayan bir örüntü getiremeyerek anlamlı ve tutarlı bütünlüğünü kaybetmektedir.

Bu evrilme sürecinde, Türkiye'de geleneksel yerleşimlerin parçası taşınır, taşınmaz, doğal ve kültürel varlıkları koruma ihtiyacı, dünyada olduğu gibi modernitenin tehdit edici unsurlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Modernite sonrası koruma anlayışımız; politika, planlama, sosyo-ekonomik durum, mekansal durum ve korumaya dair yasal düzenleme dinamiklerine bağlı olarak dönemsel değişimler göstermiştir. Geleneksel yerleşimlerin karakterinin ve kültürel mirasının korunması üzerine hiçbir zaman net bir tanım olmamakla birlikte, kültürel varlıkların genelleştirilmiş koruma süreci başlığı altında çıkarsamalar yapılarak çıktılara ulaşmaya çalışılmıştır. Koruma anlayışımızın dinamiklerinin değişimi Tablo 1'de beş dönem altında verilmiştir.

Türkiye'de modernizm, Batı modernizminin tarihsel koşulları içinde gelişen sanayi kenti, kapitalist üretim biçimi ve burjuva sınıfı gibi kavramlarından bağımsız olarak tepeden inme bir uygarlaştırma projesi olarak uygulanmaya konmuştur (Bozdoğan, 1998; 139,140). 19. yüzyılın ortalarında, Avrupa'daki sanayi devrimini takip eden modern kent planlamasının etkisinde, Osmanlı Devleti de devlet işlerinin görüleceği simgesel kamu binalarının yapımına başlamış ve sadece taşınır kültür varlıklarının korunması anlayışını benimsemiştir. Asar-ı Atike Nizannameleri ile korumayı yasal bir tabana oturtmuştur. Yangın yeri ve göçmen mahallelerinin gridal dokusu kent mekanına şekil vererek geleneksel dokuyu dönüştürmeye başlamıştır. Kapitalizmin mülkiyetin kurumsallaşmasını destekleyen yapı-

ıyla özel ve kamusal mekan ayrılmaya başlamıştır (Kejanlı ve diğerleri, 2007;179–180).

Kurtuluş mücadelesinin sonunda, Anadolu mekanını yaşam alanı olarak seçen halk, tarihsel geçmişinin çevresinde toplanarak ortak bir kültür anlayışında birleşmiştir. Bu birleştirici çalışmalar anlamlı gelişmeyi ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedef almıştır. Cumhuriyet döneminde, modernleşmenin ilk adımları atılmaya başlandığında Türkiye'deki kentlerin birçoğuna yeni gelişim yönleri verilmeye çalışılmış, çağdaş mimarlığın önerdiği kent meydanları, geleneksel yerleşim örüntüsüyle bir uyum yakalamayı ve yerleşmelere yeni bir kimlik kazandırmayı hedeflemiştir (Günay, 2009; 134–135). Başkent Ankara'da, Jansen tarafından yapılan ve uygulanan planlar, kentin geleneksel yaşam örüntüsünün başladığı Ulus ve Kale çevresini odak noktalarından biri olarak kentin Yenişehir yönündeki yeni gelişimini hayata geçirmiştir. Bu planlar Ankara Kalesi ve Yenişehir arasında anlamlı ve tutarlı bir gelişmeyi hedef almış ve toplumdaki beslenerek hayata geçirilmiştir. Sonraki yıllarda liberalleşme politikalarıyla gelen hızlı kentleşme sonucu plansız gelişmeler, gecekondulaşma, kentsel dönüşüm çalışmaları ve çok merkezleşme, anlamlı gelişmenin bütünlüğünü bozmuş, tarihi anlamı ve bütünlüğü olan Kale ve çevresindeki geleneksel örüntüyü parçalamıştır (Günay, 2006; 13; Günay, 2009; 138).

1930'larda, Belediye ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunları ile, Anadolu'nun tüm kentlerinde çağdaşlaşmanın sağlanması için kentlerin resmi kurumlarının yer aldığı yeni merkezlerin ve tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak korunması düşüncesi uygulanmaya konmuştur (Dinçer ve Akın, 1994;33).

1950'lerden itibaren ulaşım ve sanayileşme alanındaki teknolojik faaliyetlerin hayatımızın vazgeçilmez unsurları olmaya başlamasıyla beraber, nesillerin yer değiştirme ve mobilitesinin artışıyla kentleşme ve yerleşim olguları toplumların belleğinde başka anlamlar taşımaya başlamıştır. Mekanlar ilişkiler sonucu değil, modern teknoloji ürünleri ile şekillenmeye başlamıştır. Heidegger'in (1993;302) deyiimiyle modern dünya var olan her şeyi çerçevelemekte ve anlamlar bütününden tümüyle uzaklaşarak bilişsel ve ussal bir anlayışa göre şekillenmektedir. Kentlerin iş alanlarının olduğu merkezi yerlerde nüfus artışı ve yoğunlaşma ortaya çıkmış, geleneksel yer ile olan ilişkilerde bir kopuş yaşanmaya başlamıştır (Osman, 1998;143–145). Kentlerimizin birçoğunda, modern dünya arayışıyla birlikte kimi yerde geleneksel yerleşim örüntüsü terk edilmiş, kimi yerde de kent merkezinde yer alan tarihi kent dokusu yok edilmiştir. Terkedilen yerler çöküntü alanlarına dönüşmüştür.

1950'ler ve 1960'larda, dış ticaret ve sanayileşmede liberalleşme politikaları ile hızlı nüfus artışı kentleşmeyi hızlandırmış, sanayi, ulaştırma ve altyapı çalışmaları kentsel gelişmenin ana hedefleri haline gelmiştir (Tekeli, 1995; 54). Bu dönemde

Tablo 1. Türkiye'de modernite sonrası koruma anlayışının dinamiklerinin dönemsel değişimi

Koruma anlayışının dinamikleri	19. yy'ın ikinci yarısı-Cumhuriyet	Cumhuriyet-1950	1950-1980	1980-2000	2000 sonrası
Yönetmel Durum ve Politika	Kapitalizmin etkisi, Batılılaşma politikası, Uygarlaşımaya projesi	Ulus-devlet anlayışı, Batı'ya rağmen Batılılaşma politikası	Dış Ticaret ve Sanayileşme, Liberalleşme politikaları	Neoliberal politikalar, Dışa dönük politika, Batı ile bütünleşme Küreselleşme ve yerelleşme	Özelleştirme, Küreselleşmiş kapitalizm Dünyaya eklenilebilme kabiliyeti, Değişken politikalar, Avrupa Birliği Uyum Yasaları
Planlama	Modernist Planlamanın küçük çapta örnekleri	Modernist planlama-ulusal mimarlık akımı Güzel kent anlayışı, Paternalist planlama	Modern popülist planlama Kapsamlı akılcı planlama	Modernist planlamaya eleştirel yaklaşım Postmodern planlama anlayışı	Katılımcı planlama Stratejik planlama Parçacıl planlama
Sosyo-ekonomik durum	Burjuvazinin ortaya çıkışı	Cumhuriyetin eliti, Halkçılık anlayışı	Ekonomik gelişme Hızlı kentleşme Mobilitenin artışı	Serbest piyasa ekonomisi Kırdan kente göç Spontane oluşumlar ve belirsizlikler Toplumsal eşitsizliğin artışı	Soyut sistemler İş ve endüstri dünyası elitinin hakimiyeti, Sermayenin dolaşımı ve karar vermesi
Mekansal gelişim	Geleneksel merkez dışında yeni merkez yaratımı, Özel ve kamusal alan ayrışması, Gridal dokunun gelişimi	Geleneksel yerleşim dokularının yok edilip yerine ulusal mimarlık akımı etkisinde yeni kent meydanları yaratımı Kamusal yapılar, Geniş meydanlar	Gecekondular, Yapsatçı konut, Toplu konut, Yüksek yoğunluklu altyapısı eksik apartman mahallelerinin oluşumu, Geleneksel yerleşimlerin terk edilerek çöküntü alanı haline gelmesi	Metropolitan kentleşme, Çok merkezlilik, Spekülatif apartmanlaşma, Geleneksel yerleşimlerin turizm amaçlı canlandırılması ve yerel olanın pazarlanması	Lüks konut sitelerinin ortaya çıkışı, Geleneksel ve tarihi kent dokusunda kentsel dönüşüm

Tablo 1 (devamı). Türkiye’de modernite sonrası koruma anlayışının dinamiklerinin dönemsel değişimi					
Koruma anlayışının dinamikleri	19. yy’ın ikinci yarısı-Cumhuriyet	Cumhuriyet-1950	1950-1980	1980-2000	2000 sonrası
Koruma Anlayışının Yasal Boyutu	Sadece taşınır eserlerin korunması, Asar-ı Atike Nizannameleri	Anıtsal yapıların korunması, taşınmaz eserlerin korunmasının dahil edilmesi Belediye Kanunu, Umumu Hıfzıssıhha Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye İstimlak Kanunu ile modern kent yaratımı çabaları	‘Sit’ kavramının kabulü, Doğal ve tarihi varlıkların korunması, Eski Eserler Yasası Koruma Amaçlı İmar Planları	Kültürel değerlerin turizmin parçası olarak değerlendirilmesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı Kültürel kimlik ve farklılık terimlerinin hayatımıza girmesi	Somut olmayan kültürel mirasın korunması, Kültürel peyzaj kavramının ortaya çıkışı, Kültürel çevre ve alan yönetimi, Halkın katılımı gibi olumlu gelişmeler

modernite projesinin sonucu kapsamlı akılcı bir kent planlama anlayışı hakimdir. Bu durum, siyaset üstü bir planlama anlayışının kurumsallaşması sürecini başlatmıştır. Her dönem değişen politik kararlar, halkın kısa erimli isteklerini karşılayacak bir popülizme geçiş ve uzun süren planlama süreci, koruma anlayışında ilerleme kaydedilememesine neden olmuştur (Tekeli, 1998; 168–169). Dolayısıyla, halkın günlük isteklerinin karşılanması sürecinde, geleneksel yerleşimlerin kültürel mirasının korunması bahis konusu bile olmamıştır. Bu dönemde soyut değerler önem arz etmemiş, doğal ve tarihi öneme sahip varlıkların korunması esas alınmaya devam etmiştir.

1970’ler, kentlerde gecekondulaşmanın arttığı, bu nedenle kent ölçeğinde koruma problemi üzerinde düşünölmeye başlandığı bir dönem olmuştur. İlk defa tarihi yapılar tek başlarına değil çevreleri ile ele alınarak ‘sit’ kavramı getirilmiştir. Taşınır taşınmaz kültürel miras ürünü kültürel çevrenin, geleneksel yerleşimlerin korunması konusunda ilk çabalar başlamıştır (Kejanlı ve diğerleri, 2007; 188). Bu çabalar maalesef koruma amaçlı imar planı gibi dar bir çerçevede ele alınmış, toplumsal olarak içselleştirilememiştir.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin asıl bozulması 1980’lerde başlamıştır. Dışa dönük ekonomik politikalar ve Batı ile bütünleşme düşüncesi sonucu dünyadaki gelişmelere paralel olarak modernizmin evrensel dünyasından uzaklaşma başlamıştır ancak bu uzaklaşma spontane oluşumları, belirsizlikleri ve değişkenlikleri beraberinde getirmiştir (Tekeli, 1998; 171). Nüfus değişimleri, ekonomik nedenlerle köylerden kentlere göç, sanayileşme, turizm teşvikleri yerleşim düşüncesinin anlamını değiştirmiştir. Sanayileşme ve yeni kentleşme modelleri

insanlara hızlı üretilen ve tüketilen mekanlar sunmaya başlamış, geleneksel yerleşim örüntüleri öncelikle terk edilen mekanlar haline gelmiş, ardından fiziksel dönüşümler yaşamıştır. Genellikle, önce kentin modern yüzüyle tanışma isteği duyan orta ve orta-üst sınıf, kentin yeni gelişim alanlarına ya da kent dışına yerleşerek geleneksel yerleşim örüntüsüyle bağlarını koparmıştır. Terkedilen bu alanlar, kentin ucuz yerleşim alanları haline geldiği için kır yerleşmelerinden gelen nüfus tarafından işgal edilmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007;63). Geleneksel yerleşim örüntülerini ayakta tutan ilişkiler ve yaşam biçimi ortadan kalktığı için bu yerler zaman içinde kentlerin bakımsız ve köhneleşmiş mekanları haline gelmiştir. İstanbul, Ankara gibi büyük kentler başta olmak üzere birçok kent bu süreci yaşamıştır. Spekülatif konut gelişimleri ve teknoloji ürünü standartlaşmış bir teknikle hızla üretilen konutlar anlamlı bir geliştirme sürecine engel olmuş, yerleşimlerin karakterini değiştirirken geleneksel yerleşim örüntüsünü de bozmaya başlamıştır.

1980’lerde, ekonomik kalkınma politikaları altında turizm sektörüne teşvik başlamış, dinlence faaliyetleri artmış, kültürel değerler turizmin bir parçası olacak şekilde değerlendirilmeye alınmıştır (Tekeli, 2011; 259). Geleneksel yerleşim örüntülerinin sahip olduğu somut kültürel miras örnekleri, turizm gelişimi yoluyla pazarlanmaya başlamıştır. Kıyı bölgelerimizdeki geleneksel yerleşimler önce turizm tesislerinin sonra ikincil konutların işgali altında kalmıştır (Dağistan Özdemir, 2005; 23). Antalya, İzmir gibi büyük kıyı yerleşim bölgelerinde geçmişe ait değerler neredeyse bütünüyle silinmiş, kentlerin silueti ve özgün karakteri tamamen değişmiştir. Turizm yerel idareler için her zaman sosyo-ekonomik gelişmenin, yenilen-

menin ve gelir elde etmenin yolu olarak görülmüştür. Yerel kültür, sermaye birikim aracı olarak kullanılmış, değerleri ve imajı satılarak bütün kaynakları tüketilmeye çalışmıştır. Bunun karşısında, varlığını biraz da olsa koruyabilmiş Safranbolu, Şirince, Beypazarı gibi geleneksel yerleşimlerin fiziksel kültürel varlıkları turizm gelirlerinin artırılmasındaki araçsal önemleri nedeniyle korunmaya devam etmiştir. Turizm burada koruma için itici güç olmuştur, fakat her kültürel değerın metaya dönüştürülerek ticarileştirilmesi halen bu yerleşimlerin fiziksel varlığından öte, 'Sosyo-kültürel varlığını tam olarak koruyabildi mi?' sorusuna yanıt verememektedir.

1990'larda neo-liberal politikalar ile ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeler, kent mekanının üzerinde mülkiyet ilişkilerini değiştirerek daha hiyerarşik ve eşitsiz bir yapılanmayı doğurmuştur. Kent mekanından rant sağlama düşüncesi, kent mekanını metalaştırarak kolay alınıp satılan ve kolaylıkla yeniden üretilen ve tüketilen bir malzeme haline getirmiştir (Tekeli, 2011;307-311). Toplumun ortaklaşa üretmediği, çelişkili imar yasalarının şekil vermesiyle ortaya çıkan kent mekanı geçmişle bağlarını koparmış ve global dünyaya eklenmenin öncelikli çabası altında sermayenin yeniden üretiminin mekanı haline dönüşmüştür. Böyle bir üretim ilişkileri dünyasında, geçmişin mekanlarını yeniden canlandırma ve işlev kazandırma projeleri gündeme gelmiştir. Birçok kentte geleneksel yerleşim örüntüsüne ait mekanlar, restorasyon, sağlıklaştırma, yeniden canlandırma ve yayalaştırma projeleri yoluyla çoğu zaman süregelen sermaye odaklı kentsel dönüşüm sürecinin parçaları haline gelmiştir. Örneğin, Ankara Hamamönü Sağlıklaştırma Projesi, Eskişehir Odunpazarı Sağlıklaştırma Projesi, İstanbul Sulukule Canlandırma Projesi gibi hemen hemen her kentte koruma ve yaşatma adına geleneksel dokuda uygulanan parçacıl planlar, daha düzenli bir sokak ve kent mekanı yaratmayı başarmış ancak çoğunlukla konut alanlarını ticarileştirerek ve içinde yaşayanları dışlayarak kentsel bir dönüşüme neden olmuştur. Ayrıca, kimi sağlıklaştırma projelerinde, sokak dokusunu tamamlamak adına, mevcutta olmayan tarihi ve kültürel değerlerin varmış gibi üretilmesi geçmişin kötü taklitleri haline gelen yerleşim örüntüleri ortaya çıkartabilmektedir. Geçmişle bağlarını kopartmış bu örüntüler, kente sadece prestij ve imaj sağlamak üzere üretilmiş mekanlar haline gelmektedir.

2000'den sonra, Avrupa Birliği Uyum Yasaları ile birlikte geleneksel yerleşim örüntülerinin korunması yönünde yasal mevzuatta bazı tanımlamalar geliştirilmiş, koruma amaçlı imar planları yeni bir içeriğe kavuşturulmuş, Koruma Kurulları oluşturulmuş, koruma çalışmalarının uygulamadaki zorlukları aşmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki, hala koruma ve yaşatma anlayışı, mekanın varlığına dair ön anlamayı gerçekleştiremediği için geleneksel yerleşimler, zamanın ruhuna uygun⁵ biçimde

her daim değişen politika ve yasalarla birlikte dönüşüme uğramaya devam etmekte ve toplum tarafından içselleştirilemediği için görsel bir imajdan öteye gidememektedir.

Bugün, Türkiye'de tarihi çevreyi ve geleneksel yerleşim örüntüsünü korumak tamamen sermayenin tercih ve önceliklerine göre değişen politikalara dayandırılmış hale gelmiştir. Mayıs 2013 tarihinde, İstanbul Gezi Parkı'nın yukarıda sözü edilen nitelikte bir yayalaştırma projesi yoluyla dönüşümünü sorgulayan bir direniş ile başlayan olaylar, aslında İstanbul'un yıllardır yaşadığı dönüşümün patlak verdiği nokta olmuştur. İstanbul'un tarihi yapısı ve geleneksel yerleşim örüntüsü, yıllardır kapitalist işgalci bir anlayışın ürünü olan yapılaşma baskısı ve kentsel dönüşüm projeleri ile aşındırılmıştır. Toplumsal bellekte yer eden ve halen günlük yaşamın ilişkiler bütünü içinde var olan anıtsal nitelikli yapılar ve örüntüler ya kullanıma kapatılarak ortadan kaldırılmakta, ya da varlık nedenine uymayan başka fonksiyonlarla yeniden değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Haydarpaşa Garı, Emek Sineması ve İnci Pastanesi bunların en çarpıcı örnekleridir. Benzer şekilde kültürel miras kapsamında bahsettiğimiz somut olmayan değerler bazen bir park mekanında hayat bulabilmekte ve toplumsal bellekte çok önemli bir yer tutabilmektedir. Bu da her tür kültürel peyzaj unsurunun yerleşim örüntüsünün anlamlı bir parçası olduğunu göstermekte, geleneksel veya değil, kent mekanların sürekliliği düşünülürken yeşil dokunun kentin ayrılmaz bir bileşeni olduğunun unutulmaması gerektiğini anımsatmaktadır.

Türkiye'de Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Karakterini ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışındaki Sıkıntılara Ontolojik Yaklaşım

Korumaya yönelik ilk çalışmalar, kapitalizmin eşitsizliğinin ve modernizmin homojenleştirici yapısının kent mekanına ve yerleşmelerin karakterine yansımaları sonucu ortaya çıkmıştır. Sorunlar tespit edilebilmesine rağmen, modern dünya koşulları içinde uygulamada genelde sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye'de geleneksel yerleşim örüntülerini koruma anlayışına baktığımızda, sıkıntılıların temelinde modernitenin ontolojik kabulü ihmal edildiğinde yattığını söyleyebiliriz.

Modernleşme, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da hakim olmaya başlamış ve büyük kentlerde geleneksel yerleşim dokusunu tasviye edici nitelikte yaşanmıştır. Avrupa'daki sanayi kentlerinin sağlıklı yaşam mekanına çözüm bulmak için modernist kent planlaması anlayışı benimsenmiştir fakat benzer modernist uygulamaların sanayi devrimini yaşamayan Osmanlı'da tepeden inme uygulanması, Osmanlı'nın büyük kentlerinde geleneksel yerleşim dokusunu tahrip etmiştir (Tekeli, 1998; 164-165). Bu dönemde, koruma anlayışı sadece taşınır ya da anıtsal eserler düzeyinde kalmıştır.

⁵ Hegel'in modern çağ zihniyetini ifade etmek için kullandığı terimdir (zeitgeist).

Pozitivist düşüncenin devamında, Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye’de yerel olan, kökeninden kopartılarak yeniden üretilmiştir. Belirli bir yöreye bağlı olmayan, yer değiştirebilen, geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla bireysel kararlar verebilen bir toplum yaratılması çalışmaları başlamıştır. Bu anlamda yerel bağlamdaki toplumsal ilişki biçimleri çözülmüş, anonim toplumsal ilişki kalıpları oluşturabilmek için ulus kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Bina yapımı gelenekten koparılarak meslek erbaplarına teslim edilmemiştir. Kent ve çevresi sosyo-ekonomik ve politik bütünlük olarak görüldüğü için kentlerin tamamı akılcı planlama anlayışı ile üretilmeye başlanmıştır. Bu planlama anlayışı geçmişte var olan kent dokularına saygılı olamamıştır (Tekeli, 1998). Kentleşme sanayileşmeyle paralel gidememiştir ve kapitalizmin yarattığı eşitsizlik, Cumhuriyet dönemi ulus-devletinin demokratik eşitlik anlayışı ile de aşılamamıştır. Sonrasında, ülkede hemen her dönemde aşılamaayan sosyal ve ekonomik sıkıntılar ve bunalmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle devlet eliyle koruma anlayışı ekonomik kaygılardan dolayı eksik kalmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005; 24).

Modernist düşüncenin getirdiği kapsamlı kent planlaması anlayışı, yapıların çevreleriyle bir bütün olarak korunması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır fakat koruma bilinci imar planları yoluyla oluşturduğu için planların standartlaştırıcı etkisi koruma anlayışına da yansımış, korunacak varlığın ve yerleşimin etkileşimi düşünülmeden, korunacak yapıya yaklaşma mesafesi gibi standart rakamsal verilerle koruma uygulaması yapılmaya çalışılmıştır. Genellikle, “kentsel mekanın karma kullanıma sahip yerleşim örüntüsü ve kolektif belleği, üst modernist şehirçilik ve planlama uygulamalarının indirgeyici ve sterilleştirici ilkeleriyle yok edilmiştir” (Bozdoğan, 1998; 143).

Geleneksel yerleşim örüntülerinin korunmasına yönelik koruma plan ve uygulamaları; sosyo-mekansal örüntünün devamlılığı, doğal ve kültürel mirasa hassasiyet konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye’de koruma planlarının, genelde akılcı planlamanın etkisinde yapı ve imar planlarından farklılık göstermemesidir. Plan hiyerarşisi içinde bütüncül yaklaşımla hazırlanan koruma amaçlı imar planları, parçacıl planlar şeklinde uygulanabilmektedir. Kent planı ise, koruma planları da dahil parçacıl planların kolajından ibarettir. Bu planların uygulanması sonucu, bazen doğal ve kültürel mirasın niteliği ve karakteri değişebilmektedir.

Türkiye’de modernizm ile ön plana çıkan işlevsel ve evrensel normlar, mekanların özünde bulunan varlık anlayışı ile değil; epistemolojik bir yaklaşımla uygulanmıştır. Kentsel planlama kararları bilimsel bilginin hakimiyeti altında verilirken, ontoloji unutulmaya başlamıştır. Varlık nedeni sorgulanmadan verilen kararlar sonucu koruma anlayışı yanlış yorumlanmakta ve ko-

ruma faaliyeti, bu faaliyetlerden beklenen çıktılara ulaşılmaksızın gerçekleşmektedir.

Modern anlayışın teknolojik uygulamaları, mekânı sadece nesnel ve ölçülebilir kılmaktadır. Bu da mekanın varlıkla olan ontolojik ilişkisini koparmakta, nitel özelliklerinden soyutlamaktadır. Bu kopuş, koruma anlayışımıza da yansımaktadır. Her ne kadar yasalarımızda somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikte korunması şeklinde ibareler olsa da, koruma pratiklerimiz sadece somut olanın korunması üzerine gelişmiştir. Araşsal aklın kontrolünde gözlemlerimiz, sadece gözle görülen ve elle tutulan üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun sonucu bilgi ile varlık arasında bağ kopmakta, varlığın oluş nedeni unutulmaktadır (Çelikoğlu, 2011). Somut ve somut olmayan değerlerin birlikliğinin ve etkileşiminin yerleşimleri anlamlı kıldığı unutulmaktadır.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin fiziki varlıklarının yanında sosyo-kültürel özellikleri ile de nitelenen varlıklar olduğu göz ardı edilmektedir. Bu mekanların içlerinde devam eden yaşam ile bütünleşen anlamlarının olduğu hatırlanmalıdır. Ülkemizde yeniden canlandırma düşünülmeden yapılan restorasyon çalışmaları, bu mekanları zamanın akışı içinde dondurmaktadır. Oysa, koruma, şuanda saplanıp kalmadan dünün ve bugünün kullanım eğilimlerini düşünerek mekanın yeniden kazanımı için çözümler geliştirmelidir. Ayrıca, “‘koruma’, ‘Eski’ ve ‘Yeni’ arasındaki diyalektik ilişkideki sentezdir; içinde hem eski hem de yeni parçalar/yapılar/ifadeler taşıyan üçüncü bir haldir” (Kamacı, 2014; 1). Koruma anlayışımızdaki sıkıntı, diyalektik ilişki içindeki bu sentezin özünün anlaşılmasında ve bulunduğu coğrafyanın ekonomik, politik, çevresel ve sosyal yapısından bağımsız düşünülmesinde yatmaktadır.

Küreselleşmiş kapitalizm ile birlikte geleneksel yerleşim örüntülerinin korunmasında en önemli problemlerden biri de finansal destektir. Toprak rantının her türlü ranttan yüksek olması ve toprak rantı konusunda spekülasyonlar, kültürel mirasın korunması konusunda sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır (Dağıstan Özdemir, 2005; 24). Topraktan ve yeni yapılaşmadan elde edilen ekonomik kazancın, geleneksel dokunun yarattığı prestijden daha karlı olması, koruma anlayışına öncelik kazandıramamaktadır (Kuban, 1983;33). Toprak rantı ve spekülasyonlar, koruma konusundaki aktörlerin beklentilerini etkilemektedir. Bu beklentiler kimi yerde çatışabilmektedir. Kapitalizmin bireysel menfaatleri ön plana çıkaran yapısından dolayı toplumun her kesimini koruma uygulamalarına adapte etmek zorlaşmaktadır.

Modernlikle ilişkilendirilen soyut sistemler⁶ dünyasında günlük yaşamın içi boşaltılmıştır, kimlikler soyut sistemlerin sağladığı strateji ve seçenekler arasında kendilerini bulmak zorunda bırakılmıştır (Giddens, 1990). Kültürel değerler, sermaye yatırımları haline gelmiş ve kaynak olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Dünya düzenine eklenilebilmek adına turizmi teşvik

⁶ Metalaşmış piyasalar.

amacıyla, yerleşimlere yeni kimlikler kazandırılmakta, kültür mirası varlıklar birer metaya dönüştürülerek pazarlanmaktadır. Pazarlama stratejisinin bir parçası olarak, o yerleşim içinde hemen hemen her mekanda aynı ürünlerin ve değerlerin öne çıkıyor olması ise yerleşimi sıradanlaştırarak basmakalıp bir karaktere sokmaktadır. Örneğin Şirince ve Beypazarı'nın tamamen turistlere yönelik ve ticarethaneye dönüşen sokakları yerleşimin varlık nedenini anlamayı zorlaştırmakta, bu tür geleneksel yerleşimleri birbirinden ayırt edilmez kılmakta ve söz konusu yerlere turistik 'marka'lar haline gelmeleri söylemi altında yeni fakat içinde yaşayanların günlük yaşam pratiklerinden kopuk bir karakter yüklemektedir. Bu durumda, korunan şeyin kültürel değerler mi yoksa metalaşan değerler mi olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Modernite sonrası geleneksel yerleşimlerin; politika, planlama anlayışı, sosyo-ekonomik durum, mekânsal durum ve korumaya dair yasal düzenleme dinamiklerine ve değişen günlük yaşam pratiklerine bağlı olarak özgün karakteri dönüşüme uğramış ve kültürel miras değeri kaybolmaya başlamıştır. Modernizmin akılcı formülleri, homojenleştirici ve farklılığa yer vermeyen yapısı, kültürel kimliklerin devamlılığının sağlanması ve korunması konusunda zorluklara neden olmuştur. Modernite, araçsal-stratejik akılcılığa indirgenerek, etkileşimler ihmal edilmiştir. Dolayısı ile modernist planlama pratiği, geleneksel yerleşimlerin varlık nedeninin sorgulanması konusunda yetersiz kalmıştır. Oysa ki koruma, eski ve yeninin etkileşim içindeki birikiminin devamlılığını sağlayabilmeyi gerektirir; bu da, ontolojik bir ele alış ile mümkün olabilir.

Modernitenin ontolojik ele alışını ihmal eden yapısı, koruma pratiğini de çıkmaza sokmaktadır. Parça-bütün ilişkisi kavranamamakta ve anlamlandırılmamaktadır. Ontolojik ön anlamın elemanı 'varlık' anlaşılammamaktadır. Teknolojinin bilgisi, varlığın önüne geçmiştir. Küresel düzeydeki soyut sistemler ve teknolojik gelişmeler insan tercihlerini değiştirerek yaşam tarzı ve pratiklerinde dönüşümlere neden olmuştur. Bu değişim, mekan-uzamsal boyutlarda gerçekleşen dinamik bir süreçtir. Moderniteyle birlikte açığa çıkan küresel düzeyde standardize edilmiş mekan formları her topluma uygulanmış, toplumların bellekleri zayıflamış ve süreklilik duygusu kaybolmaya başlamıştır. Geleneksel yerleşimlere ait değerler ve anlamlar da toplumların zayıflayan belleği sonucu değişen pratikleri ve tercihleriyle dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenle 'koruma', modernitenin zamanı donduran yapısından uzaklaşarak dünü bugüne bağlayabilmelidir. Koruma, korunacak mekanın geçmişteki fonksiyonlarının birebir sürdürülmesinden çok, güncel fonksiyonlara göre adaptasyon olarak algılanmalıdır. 'Korumak' ve 'yaşatmak', toplumsal bellekte yok olmuş ve yerine toplumsal bellek tarafından başka anlamlı bir gelişmenin getirildiği ve yeni bir karakter kazanmış bir mekanı eski

fonksiyonu ile tekrardan inşa etmek de değildir. Bu, bir uyum süreci içerisinde dönüşen bir varlığı, zorlama bir biçimde eski varlığına geri döndürme çabasıdır ki toplumsal ilişkiler sonucu oluşmadığı için boşa bir çaba olacaktır. Böylesi bir durumda, tarihi ya da kültürel varlıkları yeniden inşa etmek anlamsız bir uğraş olacak ve geçmişi taklitten öteye gidemeyecektir.

Modernitenin mekan tanımında; 'o yer', 'bu yer' gibi tanımlayıcı kavramlar anlamlarını yitirmiş ve homojenleşmeye başlamıştır. Yerleşimler belli standartlarda kurgulanmış mekan formları ile şekillendirilmeye başlamıştır. Oysa ki, her yerleşim genel bir çerçeveden değil kendi özgün değerleri ve karakteri ile varlık nedeni üzerinden değerlendirilmelidir. Yerleşim karakterinin ve kültürel mirasın korunmasının yolu, onun varlık nedeninin devamlılığını sağlamakla mümkün olacaktır. Varlığının devamlılığı, yeri, 'o yer' yapan toplumsal belleği ve yere bağlılık duygusunu canlı tutmakla olabilir. Bu nedenle nitelikli ve özgün geleneksel yerleşimler için hazırlanmış 'o yer'e özgün koruma planları ve tasarım politikaları üretilmelidir.

Modernitenin evrensellik iddiası ile teknolojinin standart uygulamaları yerele taşınarak, yerli kullanıcıların bilgi ve deneyimlerinin önüne geçmiştir. Oysa ki pratiğe dayalı yerel bilgi, değişen sosyo-mekânsal koşullara adapte olmuş ve kültürel aktarımla nesillerden nesillere geçmeyi başarabilen bir bilgidir. Koruma planlarının hedefleri geleneksel pratiğe önem vermelidir. İnsan ve mekan arasındaki ilişkinin devamlılığı, bu kapsamda öne çıkan etkileşimler, mekânsal örüntü ve kültürel mirasın sürdürülmesi, geleneksel yerleşimlerin sosyo-kültürel ve mekânsal değerlerinin yok olmasını önlemede önem taşımaktadır.

Yeniden kazandırma projeleri ise mekanların ve kültürel değerlerin ve anlamların önemini tekrar ortaya çıkaracak ve onu kentin tekrar bir parçası haline getirecek bir yol bulmak olarak işlenmelidir. Günümüz yaşam koşulları ile bütünleşmiş ve uyum sağlamış, kent mekanının sürekliliğini sağlayan, gündelik yaşama ait olabilen, hem bugün hem gelecek nesiller için yaşayabilen, işlevsel olarak katkı sağlayabilen, anlamlı bir bütünü oluşturabilecek bir koruma anlayışı geliştirilmelidir.

Sonuç olarak; modernite, şeylerin varlık nedenini anlamayı terk ettiği için değişken toplumsal koşullara ayak uyduramamakta ve esnek olmayan planlama kararları sergilemektedir. Geleneksel yerleşim örüntüleri belli bir kültürel birikimin oluşturduğu insan ve yapı çevrenin dinamik etkileşiminden doğan ilişkiler sanatıdır. Koruma anlayışımız, bu ilişkiler sanatı varlığın devamlılığını sağlayabilmek için, dünü bugüne bağlayabilen, mekanın sürekliliğini koruyabilen ve aidiyet duygusunu canlandıran bir planlama ve tasarım yaklaşımını benimsemelidir.

KAYNAKLAR

- Alexander, C., Ishikawa, S. and Silverstein, M. Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., Angel, S. (1977). *A Pattern Language*, Oxford University Press, New York.
- Alexander, C. (1979). *The Timeless Way of Building*, Oxford University Press, New York.
- Aksoy, A., Ünsal, D. (2012). *Kültürel Miras Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Arizpe, L. (2004). *Intangible Cultural Heritage, Diversity and Coherence*, Museum International, vol. 56, no. 1-2, pp. 130-136, Published by Blackwell Publishing.
- Arntzen, S. (2001). *Cultural Landscape and Approaches to Nature, Ecophilosophical Perspectives*, in *Place and Location*, Vol 2 (Ed.) Virve Sarapik, Kadri Tüür, Mari Laanemets (editörler) Proceedings of the Estonian Academy of Arts 10, 27-49, Tallinn, Estonia.
- Araç, A., Osmay, S. (2007). *Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım*, METU JFA (24:2), 57-82.
- Bademli, R. R. (2006). *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bozdoğan, S. (1998). *Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış*. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde* (s.135-154). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Conzen, M.R.G. (1960). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town Plan Analysis*, Publication no. 27. London: Institute of British Geographers.
- Conzen, M. R. G. (2004). *Thinking About Urban Form – Papers on Urban Morphology: 1932-1998*, Peter Lang, Bern.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: Architectural Press.
- Çelikoğlu, İ. Ö. (2011). *Habermas'ın Modernite Savunusu: Eleştirel Bir Okuma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 3, 239-258.
- Dağıstan Özdemir, M. Z. (2005). *Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış*, Planlama Dergisi, Sayı: 1, 20-25.
- Diğer, İ., Akın, O. (1994). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı*, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Gadamer, H-G. (1976). *Hegel's Dialectic: Five Hermeneutic Studies*, çeviri: P.C. Smith, Yale University Press, New Haven and London.
- Giddens, A. (1990). *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları.
- Gorp B.V., Renes H. (2007). *A European Cultural Identity? Heritage and Shared Histories in the European Union*, Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Royal Dutch Geographical Society KNAG, Vol. 98, No. 3, 407-415.
- Günay, B. (2006). *Varlıkbilim Bağlamında Koruma*, Bilim ve Ütopya, Sayı:144, 5-20.
- Günay, B. (2009). *Conservation of Urban Space as an Ontological Problem*, Journal of Faculty of Architecture, METU, Sayı: 1, (26:1), 123-156.
- Hegel, G.W.F. (2001). *The Philosophy of History*, Çeviri: J. Sibree, M.A., Batoche Books, Kitchener, Ontario, Canada.
- Oliver, P. (2006). *Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture*, Architectural Press, Elsevier.
- Heidegger, M. (1973). *The End of Philosophy*, trans. J. Stombough (New York: Harper & Row).
- Heidegger, M. (1992). *The Concept of Time*, çeviri: W. McNeill, Lecture which Heidegger delivered to the Marburg Theological Society in July 1924, Blackwell Publishing.
- Heidegger, M. (1993). *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, tr. by J. Macquarrie and E. Robinson; Blackwell.
- Heidegger, M. (1999). *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, tr. by John van Buren Bloomington, Ind., Indiana University Press.
- Jivén G., Larkham P.J. (2003). *Sense of Place, Authenticity and Character: A Commentary*, Journal of Urban Design, Vol. 8, No. 1, 67-81.
- Kamacı, E. (2014). *2863 Sayılı KTKVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi*, METU JFA, (31:2) 1-23.
- Keçanlı, D. T., Akın, C. T., Yılmaz, A. (2007). *Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6(19):179-196.
- Kuban, D. (1983). *Conservation of the Historic Environment for Cultural Survival, Architecture and Community: building in the Islamic world today*. [Renata Holod ed.] New York:Aperture (The Aga Khan Award for Architecture) 32-37.
- Lozano, E.E. (1990). *Community Design and the Culture of Cities, the crossroad and the wall*, Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. (1974). *Intensions in Architecture*, The MIT Press, Cambridge.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture*, Academy Editions, London.
- Osmay, S. (1998). *1923'den Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1998). *Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması*. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde* (s.155-172). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1995). *Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması*, Ege Mimarlık, 2/16, 51-55.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tuan, Y. (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press.
- Whitehand, J. W. R., Gu, K. (2010). *Conserving Urban Landscape Heritage: a Geographical Approach*, Procedia Social and Behavioral Sciences 2, Selected Papers of Beijing Forum 2007, 6948-6953.